

Надія Колошук (м. Луцьк, Україна)

## Табірна література факту на теренах України: сучасне бачення

*Будь-який слід чи відбиток, будь-який документ чи пам'ятник, будь-який архів можуть бути письмово зафіксовані і закликають до інтерпретації.*

Поль Рікер [12, с. 4]

Жан-Люк Моро у статті «Художня вигадка і нова література художньої вигадки» (1995) писав: «...немає сенсу говорити про літературу художньої вигадки як про окремий жанр, і розпізнати її можна буде тільки тоді, коли відбудеться така собі Коперникова революція і ми нарешті перестанемо вірити, – а цю віру нам досі вперто накидають, – що зоря Література неминуче затягне всі літературні твори у свою орбіту» [10, с. 137]. Справді, **література факту / nonfiction** (в Україні та інших республіках колишнього СРСР її прийнято було називати **документалістикою** або **документально-художньою літературою**) існує на маргінесі системи «зоря Література», де головніші місця посідають жанри **fiction / художньої вигадки**.

Однак естетична «Коперникова революція» вже, очевидно, назріла: в духовному житті людства все більш відчутний результат не-читання як сучасного культурного феномену – місце книжок і письма заступили радіо, телебачення, комп'ютер тощо. При тому потреба у книжках, не розрахованих на утилітарні чи розважальні функції, а передусім на функцію правдивого особистісного свідчення через Слово, збереглася, – отже, їхнє місце й надалі буде важливим. Про це свідчать факти надзвичайної популярності документальних книг-бестселерів (на зразок успіху Томаса Пінчона у США), присудження Нобелівських премій Імре Кертішу (2002) чи Орхану Памуку (2006) за автобіографічно-документальні тексти і т. п.

До неминучої «революції» в естетичній свідомості, до змін на орбіті «зорі Літератури» передусім веде той стан духовної кризи, яку засвідчує постмодерна культура Заходу й Сходу. Принаймні, в Україні у цьому можна впевнитися,

спостерігаючи за розвитком кількох останніх поколінь письменників – тих, кого називають постмодерністами [див.: 8, с. 395 – 468]. Постмодерн та – вужче – постмодернізм (тобто напрямок у культурі постмодерної доби) переважною більшістю дослідників характеризується саме як глибока криза, що з певних історичних і соціально-культурних причин на теренах України стала предметом дискусій на два – три десятиліття пізніше, ніж на Заході. Через те лише зараз наша літературо- й мистецтвознавча критика приходить до осмислення тих ланок сучасної культури, які в радянські часи випадали з поля її зору. Ідеться про феномен літератури факту, який у нашій монографії [9] названо табірною прозою. У Польщі, наскільки нам відомо, її називають *literatura obozowa* / *lagrowa* та *literatura łagrowa* [15].

В Україні свідчення про пережите в концентраційних таборах (не лише гулагівських, що само собою зрозуміло, але й нацистських – у переважній більшості) були до часів незалежності набутком андеграундної літератури. Вони представлені комплексом документально-біографічних, мемуарно-епістолярних, автобіографічно-белетристичних жанрів, посталим в період від 1930-х рр. до нинішнього часу в еміграції й у материковій Україні, українською й російською мовами. Межі й обриси табірного тексту, як надалі будемо називати цей масив документалістики, досить розмиті, оскільки йдеться і про письменників-класиків (Борис Антоненко-Давидович, Іван Багряний, Василь Стус), і про маловідомих авторів різних поколінь (Надія Суровцова, Гелій Снегірьов, Мих. Осадчий, Валерій Марченко), і про не-письменницькі сповіді-свідчення-автобіографії, які писалися звичайними людьми для своїх дітей, для нащадків, без претензій на увагу широкої публіки – таких найбільше, і серед них чимало текстів-документів важливої суспільної ваги, наприклад мемуарні книги Юрія Самброса, Івана Іванова, Данила Шумука та ін.

В Україні не сформувалася традиція вивчення таких текстів, хоча табірний текст розростається впродовж більш як 70 років та, очевидно, буде зростати, поки не вичерпаються архіви, не підуть із життя останні свідки

трагічного минулого чи, не дай Боже, не з'являться нові підстави писати про концтабори (вже з'явилися книги-свідчення в'язнів українських тюрем за часів президента Л. Кучми: книга-документ «Як вижити у в'язниці» Андрія Кудіна – 2001р., «Лук'янівка» Бориса Гуменюка – 2005 р., з підзаголовком «роман-рефлексія»).

Виділяємо в табірному тексті два етапи його донинішнього формування: I – свідчення в'язнів сталінської доби і часів II світової війни; II – свідчення в'язнів-дисидентів післясталінських часів. У долі окремих авторів-табірників (як-от Данила Шумука) досвід польської довоєнної в'язниці, німецького полону, сталінського ГУЛАГу продовжився тривалими строками ув'язнення вже в добу хрущовської «відлиги» й застійного періоду. Такі унікальні постаті в українській історії й культурі, їхні свідчення заслуговують на особливу увагу, однак ще не здобулися на таку. Тематично в масиві українського табірного тексту можна виділити:

1) Свідчення про Березу Картузьку – польський концтабір 1930-х рр. Це спогади Зиновія Книша, Володимира Макара та ін.; найперші були видані анонімно ще до Другої світової війни.

2) Про німецькі концентраційні табори смерті на території фашистського рейху та окупованих країн, зокрема Польщі, і табори для радянських військовополонених на окупованій радянській території. У радянський час тема постійно перебувала під пильною підозрою цензури, через те вартісні автентичні свідчення друкувалися рідко, а те, що було надруковане, варто б нині перечитати «іншими очима».

3) Свідчення про радянські репресії, збройну боротьбу українських націоналістів у період Другої світової війни та про гулагівські табори 1920 – 50-х років. Це найчисленніша виявлена нами тематична група текстів, із яких більшість з'явилися друком в українських емігрантських видавництвах на Заході; в Україні вони мало відомі і не всім доступні – спогади Семена Підгайного, Євстахія Загачевського, Миколи Сергієнка, Ольги Мак, Степана

Федорівського, Олекси Воропая, Василя Проходи, Святомира Фостуна, Анатолія Гака, Григорія Костюка, Івана Гришина-Грищука та чимало інших. У новій Україні спогади сталінських в'язнів друкуються з 1990 року у літературних часописах (львівський «Дзвін», київська «Сучасність», криворізький «Кур'єр Кривбасу» й ін.) та альманахах «Біль» (4 випуски 1990 – 93 рр.), «Зона» (виходила періодично від 1992 року); деякі з них можна знайти лише в центральних бібліотеках. Жодних досліджень чи навіть просто описів-каталогів виданого знайти не вдалося: бібліотеки не виділяють такої тематичної рубрики. До цієї групи можна віднести й автобіографічно-белетристичні твори (романи, повісті, новели) українських письменників Бориса Антоненка-Давидовича, Вол. Гжицького, Івана Багряного, Ігоря Качуровського – окремі з них вивчаються і передруковуються, тому відомі читачам найбільше.

4) Дисидентські свідчення – хроніку й публіцистику, спогади, листи й документи – політичних в'язнів післясталінських часів від 1956 до 1988 року. Кількісно ця група авторів невелика, але містить спогади або документи практично про всіх активних учасників дисидентського руху, різних його поколінь і формацій – від найстарших, учасників боротьби УПА (як-от довголітній політв'язень Данило Шумук, відомий поет Іван Гнатюк) до представників поодиноких дисидентських націоналістичних акцій серед радянського студентства у 1980-х роках. Цей етап визвольного українського руху досить активно вивчається істориками.

Вважаємо, що подібні тексти-документи повинні вивчатися не лише істориками, а й літературознавцями та культурологами, проте в Україні наразі не прийнято це робити. Ті наші колеги-літературознавці, хто досліджує літературу факту, зосереджуються або на спадщині минулих епох (П. Білоус [3]), іншомовних літератур (Н. Торкут [14]), або залучають до аналізу лише письменницьку чи журналістську спадщину – художньо-мемуарні, художньо-біографічні, публіцистичні, епістолярні тексти, які створено професійними авторами. Таких досліджень в Україні чимало: статті, монографії, дисертації

О. Галича, В. Здоровеги, Б. Мельничука, В. Кузьменка та ін. Однак велику перспективу досліджень відкривають тексти, створені звичайними людьми – свідками й учасниками надзвичайних подій, оскільки їхнє бачення пережитого, як правило, не зрєдаговане тиском цензури, кон'юктурою домінантних суспільних опіній чи контролем «внутрішнього редактора». Звичайно, в тих випадках, коли вони писали не розраховуючи на широкого читача. Можна також очікувати, що вони менше зазнали у своїй праці над свідченнями впливу відомих літературних зразків, адже життя поза літературними колами й інтересами не давало їм нагоди познайомитися з багатьма такими зразками – принаймні, таке знайомство не є обов'язковою передумовою написання власного свідчення тими, хто реально пережив екстремальні випробування в таборах.

На нашу думку, розширення сучасних методологічних обрїїв літературознавства дає інструментарій для герменевтичного, рецептологічного, психоісторичного, психоаналітичного та ін. досліджень табірної документалістики як невід'ємної складової літератури факту у ХХ столітті в Україні. У нашому дослідженні спираємося на філологічно-описовий, історико-порівняльний, порівняльно-типологічний методи (залучаючи для порівняння тексти російської, польської, білоруської літератур) та окремі положення герменевтики, рецептивної естетики, структурально-семіотичного літературознавства; на загальнонауковий метод поєднання синхронного (структурно-функціонального) та діахронного (системно-типологічного) аналізу.

Табірний текст виглядає досить однорідним тематично, однак неоднорідний і різноякісний у своїй художній вартості та особливостях, за поетикальними характеристиками. Його аналіз вимагає особливих підходів, які донині ще не утвердилися остаточно й практично не використовуються

українським літературознавством<sup>1</sup>. Один з можливих аспектів аналізу – жанрова характеристика – зумовив інтерес наших науковців до найбільш белетризованих / найменш відповідних специфіці nonfiction явищ – історико-біографічної прози, про яку в Україні одна за одною з’являються дисертації, де йдеться про «документалістику» в такому контексті, що саме поняття виглядає розмитим<sup>2</sup>.

Пропонуємо комплексний підхід до аналізу поетики табірних свідчень: передусім варто розглядати жанрові та наративні модифікації, проблемні колізії, які відрізняють табірну прозу від сучасної їй легально публікованої літератури, а також вияв найбільш очевидної «художньої» характеристики – «шибеничний гумор» (оскільки іронія ґрунтується на фокусуванні протиріч, породжує подвійний смисл і тим визначає можливість для реципієнта амбівалентного сприймання будь-якого письма). В оцінці конкретного тексту вважаємо за потрібне враховувати не лише критерії достовірності матеріалу, поданого мемуаристом (його вірогідність можна перевірити через порівняння з іншими табірними текстами, через зіставлення з історичними документами – якщо такі є чи знайдуться і виявляться, у свою чергу, вірогідними<sup>3</sup>) та яскравість вираженої авторської суб’єктивності, а й цілу систему ідейно-поетикальних характеристик<sup>4</sup>: масштаб узагальнення окремого людського досвіду; мистецтво відбору вражень, документів і фактів; точність і

---

<sup>1</sup> Наприклад, О. Галич, намагаючись визначити рівень текстів, котрі розглядає як документальні (серед них – і з десяток табірних свідчень), раз за разом повторює формулу єдиного критерію «досягнень і прорахунків» їхніх авторів у «правильному історичному трактуванні» минулого: «...суб’єктивність – найважливіша риса мемуаротворчості»; «Спогади – це лише точка зору... [тобто суб’єктивна – Н. К.]» і т. п. В один ряд за художньо-суспільною вартістю потрапляють спогади номенклатурного партійного чиновника П. Шелеста й безкомпромісного дисидента Л. Лук’яненка, благополучного радянського науковця І. Дузя й багатолітнього в’язня Колими І. Іванова, кон’юнктурні мемуари Ю. Смолича й таборові зошити В. Стуса тощо. Як «псевдолітература» оцінена лише одіозна книга «спогадів» Л. Брежнєва. Не дивлячись на широке охоплення мемуарного матеріалу, дослідник, по суті, не відходить від стереотипів радянської літературознавчої методології [див.: 4, с. 32, 49 – 50, 69, 139, 211, 212].

<sup>2</sup> У дисертації І. Акіншиної як зразки сповідальної форми в «художній біографії кінця XX ст.» названо роман П. Загребельного «Я, Богдан», Ж. Сарамбо «Євангеліє від Ісуса» тощо [1, с. 9].

<sup>3</sup> Американський історик Енн Епплбом саме так робить у своїй монографії «Історія ГУЛАґу» (2003, Пулітцерівська премія 2004 р.), спираючись на автентичні свідчення, серед яких, на жаль, немає українських та білоруських авторів [див.: 7].

<sup>4</sup> Схожу шкалу критеріїв використовувала в аналізі щоденникових письменницьких книг російська дослідниця Н.Банк, хоча почасти не уникла стереотипів радянського кон’юнктурного підходу, зокрема висновків щодо героїзації «образу радянської людини», щодо «політичної ролі щоденників» [див.: 2, с. 52 – 53, 127 – 139].

неповторність деталей, обставин, характеристик, представлених через суб'єктивну авторську оцінку; добросовісність автора у ставленні до включених у текст реальних документів; вміння передати особистий досвід через конфлікт прозріння / загартування / воскресіння душі у стражданнях; безстрашність свідчень усупереч тенденціям суспільного замовчування «білих плям» історії; авторська здатність подолати зжиті ідеологічні стереотипи; жанрова і стилістична свобода та вправність оповіді; вихід поза естетичні канони своєї доби у формуванні неповторної структури документального свідчення; здатність викликати ефект катарсису скупими «позаестетичними» засобами документального письма; розкриття авторської особистості максимально одверто і вміння бачити й показувати інших людей.

Основоположна теза нашого дослідження полягає в тому, що табірна проза (як белетристичні твори, так і документальні свідчення) за своєю суттю є показовим явищем для сучасної епохи – постмодерну, оскільки, з одного боку, є свідченням постмодерної кризи суспільства (яка в найзагальніших рисах виявила себе починаючи з 40 – 60-х років ХХ ст.), а з іншого, була поштовхом до формування найважливіших постулатів постмодерністської філософії.

Дослідження українського табірної тексту як тематично-проблемного комплексу жанрів і модусу існування андеграундної літератури впродовж ХХ ст. приводить до таких висновків:

1. Табірна проза, породжена тиском реальності й потребою засвідчити її найболючіші рани, виявляла суттєві зрушення у суспільній свідомості значно глибше й безпосередніше, аніж сучасна їй радянська белетристика, однак залишалася на маргінесі літературного процесу; значно менше піддавалася маніпулюванню заангажованої критики (оскільки остання – якщо говорити про професійну критику – практично відсутня стосовно більшості авторів) і тискові суспільної кон'юнктури, хоча й підпадала під тенденції ідеологічних міфів. Водночас самою автентичністю, безпосередністю свідчень вона руйнувала стереотипи, догми й міфологізовані структури суспільної свідомості,

прокладала шлях переосмисленню й переоцінці елементів культурної парадигми аж до її очевидної зміни. Коли «художня» белетристика виконувала впродовж усіх часів радянської епохи одночасно функції літератури масової, офіційної й елітарної [див. про це: 5, с. 420; 6], то література факту, попри окремі винятки, становила андеграундну течію літературного процесу.

2. Зокрема розвиток табірної прози в Україні й Росії та її відсутність у Білорусі на другому (дисидентському) етапі розвінчує радянський міф про спільну долю й культурну традицію народів та зближення на цій підставі їхніх культур, формування спільного типу-характеру «радянської людини» та «радянського способу життя». Міф формувався на рівні офіційної літератури соцреалізму й не переступив межі пересічної белетристики; у літературі факту і навіть наближених до неї жанрах (як-от повісті білорусів Василя Бикова й Алеся Адамовича) неповторність суспільно-історичних умов, національно-ментальних рис, тяжіння до глибинних витоків національної традиції виходить на поверхню. Згодом те, що штучно насаджувалося як єдиний шлях, єдиний канон (наприклад, одіозний «образ героїчного радянського народу-переможця» у «воєнній прозі», про який не переставала з незначними варіаціями писати радянська критика впродовж п'ятдесяти повоєнних років), втрачає свою цінність у порівнянні з автентикою документальних свідчень, конкретикою людських доль, представлених ними. Чим більший розрив між офіційною / легальною культурою та андеграундом (наприклад в Україні за радянських часів значно більший, ніж у Росії; у Росії, своєю чергою, більший, ніж у Польщі; а в Білорусі повоєнна дійсність – передусім величезні втрати серед інтелігенції внаслідок сталінських репресій та Другої світової війни – зумовила повне витіснення андеграундної культури на довгий час на маргінеси – в еміграцію), тим очевиднішим виглядає тематично-конфліктний, образно-проблемний, жанровий «вододіл» між ними. Межа між білоруською документалістикою і белетристикою цього часу залишається розмитою (в Україні, Росії, Польщі – в кожній відповідно до рівня суспільного тиску –



більш чітка), як це було на першому етапі формування табірного тексту практично в усіх східнослов'янських літературах. Образні мотиви емігрантських білоруських спогадів об'єднуються навколо концепту «розореного гнізда» – втраченої, сплюндрованої батьківщини [див.: 11].

Наявність / відсутність різних етапів формування табірної прози у близьких літературах **не означає «відставання» котроїсь із них – таке поняття взагалі не може бути застосоване до культурної еволюції близьких народів.** Ідеться про різні форми розвитку, які обирає кожна національна література відповідно до найтонших нюансів свого становища у порівнянні з іншою. Так, материкова парабелетристична білоруська проза 1960 – 80-х років бере на себе деякі функції літератури свідчень і запозичає та розвиває її образно-стильові, композиційно-наративні поетикальні форми, хоча й не звертається (до пори до часу) до окремих тем з національної історії, в тому числі й до табірної теми.

3. Література факту виливається у форму не обов'язково пов'язану зі знаними літературними канонами, жанровими формами, стильовими традиціями й уподобаннями сучасників, постає у будь-якій формі – від нарису-спогаду до документально-мемуарної епопеї, межі котрої визначає індивідуальний авторський досвід та можливості. Критерії розмежування достовірного – художньої уяви та об'єктивного – суб'єктивного щодо табірного тексту в цілому і в конкретних його авторів зокрема зміщені у порівнянні з белетристикою і несталі, між ними нема чіткої межі, а швидше «серія невідчутних переходів» (Ц. Тодоров [13]).

Таким же несталим є художній рівень текстів у межах дискурсу. Чим сильніший суспільний тиск (на національних окраїнах він завжди жорсткіший, ніж у центрі імперії), тим більші втрати в розвитку національної традиції доводиться долати: через те спостерігаємо невідповідність, несинхронність розвитку близьких національних літератур у межах табірної прози (наприклад, у білоруській літературі немає другого етапу розвитку табірного тексту –

дисидентського). Однак андеграундна документальна література на рівні маргінальних жанрових структур – як-от мемуаристика непрофесійних авторів, – демонструє стихійну незалежність (щоразу особливого гатунку) від офіційного, легітимного дискурсу (приклади – мемуари Павліни Мядзьолки, Юрія Самброса, Данила Шумука, Петра Палягошки, Петра Григоренка тощо).

4. Табірний текст у цілому виявляє очевидне руйнування утопічних проєктів модерної доби. Найважливіші ментально-естетичні засади, які формуються постмодерною парадигмою, – ставлення до майбутнього, до ідеалу суспільного устрою і до людської природи, перспектива «кінця історії» й позиція митця-скриптора, ентропія персонажа та подібні знакові ідеї постмодерну – набули визначеності під безпосереднім впливом табірної прози. Він прочитується як *Utopia incarnata* і становить невід’ємну частину сучасного антиутопічного мислення, є ґрунтом і передумовою його формування. Табірна документальна проза пов’язана зі світовим літературним контекстом численними тематично-проблемними зв’язками, до того ж вона дає новий матеріал, через який формуються нові архетипи й естетичні критерії.

5. Масова культура охоче запозичає стереотипні образи насильства, породжені табірним світом. Однак у літературі факту бачення насильства позбавлене, як правило, будь-якої естетизації. Тому вона породжує ефект очищення / катарсису самим процесом сповіді реальних людей про реальні страждання – людей, котрі виявилися здатними перетворити власний біль на духовну силу і не втратили тверезості в оцінці насильства, не піддалися спокусі його естетизації.

Табірні література факту була й залишається полігоном, на якому проходить випробування страхітлива антиутопія постмодерної доби. Вона є невід’ємною складовою сучасної постмодерної культури на східнослов’янських теренах, бо була одним зі шляхів, на яких ця культура формувалася, виявляючи себе у створенні гіперреальності, в ідеологічному та естетичному еклектизмі, у стиранні межі між елітарним та масовим мистецтвом.

## Література

1. Акіншина І. М. Жанрово-стильові особливості художньо-біографічної прози 80 – 90-х років ХХ століття: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Дніпропетров. нац. ун-т. – Дніпропетровськ, 2005. – 20 с.
2. Банк Н. Б. Нить времени: Дневники и записные книжки советских писателей. – М.: Сов. писатель, 1976. – 248 с.
3. Білоус П. В. Паломницька проза в історії української літератури: Автореф. дис. ... д-ра філол. наук: 10.01.01 / Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. – К., 1998. – 32 с.
4. Галич О. А. Українська документалістика на зламі тисячоліть: специфіка, генеза, перспективи: Монографія. – Луганськ: Знання, 2001. – 246 с.
5. Добренко Евгений. О репрезентологии (К культурной истории сталинизма): Обзор // Новое лит. обозрение. – 2005<sup>1</sup>. – № 71. – С. 406 – 421.
6. Добренко Е. А. Формовка советского писателя. Социальные и эстетические истоки советской культуры. – СПб.: Гуманит. агентство «Академический проект», 1999. – 557 с. – (Сер. «Современная западная русистика»).
7. Епплбом Енн. Історія ГУЛАГу / Пер. з англ. А. Іщенко. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 511 с.
8. Зборовська Ніла. Код української літератури. Проект психоісторії новітньої української літератури: Монографія. – К.: Академвидав, 2006. – 504 с. – (Монограф).
9. Колошук Надія. Табірна проза в парадигмі постмодерну: Монографія. – Луцьк: РВВ Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки «Вежа», 2006. – 500 с.
10. Моро Жан-Люк. Художня вигадка і нова література художньої вигадки / Пер. з франц. В. Шовкуна // Всесвіт. – 1995. – № 10-11. – С. 135 – 141.
11. Пашкевич А. А. Канцэпцыя нацыянальнага быцця ў беларускай літаратуры: (Проза замежжа ХХ стагоддзя). – Мн.: БДУ, 2002. – 219 с.
12. Рикер Поль. Герменевтика. Этика. Политика: Московские лекции и интервью. – М.: АО «КАМІ», Изд. центр «ACADEMIA», 1995. – 160 с.
13. Тодоров Цветан. Обличчям до екстремі / Пер. з фр. Я. Салига. – Львів: Літопис, 2000. – 416 с.
14. Торкут Н. М. Проблеми генези і структурування жанрової системи англійської прози пізнього Ренесансу (малі епічні форми та «література факту»). – Запоріжжя: Б.в., 2000. – 406 с.
15. Czaplejewicz Eugeniusz. Polska literatura łagrowa. – Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1992. – 212 s.

## АНОТАЦІЯ

У статті йдеться про комплекс документальних жанрів, які склалися в Україні у процесі розвитку «табірного тексту» про радянські, польські, німецькі концтабори і в'язниці від 1930-х рр., включно з текстами-свідченнями непрофесійних авторів та в контексті формування постмодерної культурної парадигми з її світоглядно-естетичною кризою. Представлено можливі ракурси та методику літературознавчого аналізу неписьменницьких свідчень у найрізноманітнішій жанровій формі, далекій від знаних літературних зразків. Виходимо з теоретичного тлумачення літератури факту як царини жанрових модифікацій та словесного самовияву, що має не самоцінно-естетичне спрямування (мистецький пошук, фіксація й формування творчих задумів, стильові експерименти, рефлексія й самооцінка художника тощо), а передусім виявляє авторську настанову на пошук екзистенційної правди, ваги автентичного слова, здатного знайти у стражданні сенс світобудови, сенс людини й історії з усіма її катастрофами.

Ключові слова: література факту, табірна проза, постмодернізм / постмодерн, екзистенційні проблеми, документальні свідчення, документальна епопея, рецепція, утопізм.

## SUMMARY

The article develops, an investigation is made into a range of nonfiction genres in twentieth-century eastern Ukrainian literature, and more specifically, into the development of “prison camp texts” about Soviet concentration camps beginning in the 1930s, along with firsthand accounts which were written by amateur authors within the context of the formation of the postmodern cultural paradigm with its crisis with respect to the aesthetic world outlook. Approaching the fictional texts from various perspectives, a detailed study has also been made of the works of professional authors (novels, autobiographical accounts and short stories, etc.) as well as the testimonies of non-professional writers in the most varied genre forms far removed from any well-known literary models. The theoretical interpretation of non-fictional literature as a field of genre modifications and verbal self-manifestation is supplemented and substantiated. It not only has aesthetic direction (such as artistic exploration, the fixation and formation of artistic conceptions, stylistic experiments, authors’ reflections and self-appraisals), but above all it reveals the author’s purpose in his search for existential truth, the significance of authentic words, having the capacity to find in sufferings the meaning of earth’s creation, the meaning of the individual, and that of history with all its disasters.

**Key words:** literary realism, prison-camp prose, postmodernism / postmodern, existential problems, non-fiction personal accounts, non-fiction epics, reception, utopianism.

**Kołoszuk N.G.** *Obozowa literatura faktu na terenach Ukrainy: współczesny kąt widzenia.*

Referat opowiada o kompleksie rodzajów dokumentalnych, które ukształtowały się na Ukrainie w procesie rozwoju „tekstu obozowego” o radzieckich, polskich, niemieckich obozach koncentracyjnych i więzieniach od lat 1930-ch, włącznie z tekstami-świadczkami autorów nieprofesjonalnych oraz w kontekście formowania postmodernistycznego paradygmatu kulturalnego i jego kryzysem światopoglądowo-estetycznym. Zostały określone 2 etapy rozwoju: proza, stworzona przez więźniów doby stalinowskiej i okresu II Wojny światowej; proza dysydencka lat 60-90.

Przedstawiono możliwe ujęcia perspektywiczne oraz metodykę szczegółowego badania i oceniania literaturoznawczego zarówno tekstów beletryzowanych – utworów profesjonalnych autorów-pisarzy (powieści, powieści autobiograficzne, nowele itd.), jak i nie pisarskich świadczeń ujętych w rozmaite formy rodzajowe, dalekie od wzorów literackich. Wychodzimy od tłumaczenia teoretycznego literatury faktu jako dziedziny modyfikacji rodzajowych oraz wyrazowego wyrażania samego siebie, które ma nie tylko skierowanie samooceno-estetyczne (poszukiwanie dotyczące sztuki, fiksacja i formowanie zamysłów twórczych, eksperymenty stylowe, refleksja i samoocena artysty itd.), lecz przede wszystkim wykazuje zamiar autorski na poszukiwanie prawdy egzystencyjnej, ciężaru wyrazu autentycznego, zdolnego do odnalezienia w męczarni sensu wszechświata, sensu człowieka i historii ze wszystkimi jej katastrofami.

Chodzi o szereg tekstów, przedstawiających mało zbadane rodzaje dokumentalne (od epopei dokumentalnie-artystycznej do zarysu-świadczania) w kontekście światowego procesu literackiego drugiej połowy XX wieku – okresu postmodernizmu. Uzasadniono związki postmodernizmu jako kierunku z literaturą dokumentalną, która funkcjonuje i rozwija się na różnych poziomach kultury – przede wszystkim jako underground w przeciwdziałaniu beletryście i kiczu, pomnożonymi dla celów komercyjnych.

**Wyrazy-klucze:** literatura faktu, proza obozowa, postmodernizm / postmodern, problemy egzystencji, świadczania dokumentalne, epopeja dokumentalna, recepcja, utopijność.